

ТАЛАНТ, ЗАПОВІДАНИЙ ДУХОМ ТАРАСА Й ЛЕСІ (Іван Огієнко та Петро Волиняк)

Сучасне енциклопедичне видання повідомляє: “**ВОЛИНЯК** Петро (1907-1969), журналіст і видавець... Автор низки оповідань, критичних статей, видавець книжок для молоді” [1, с.67]. Письменник О.Опанасюк, відомий в останні роки як дослідник-огієнкознавець, таким чином доповнює цю інформацію: “Петро Волиняк-Чечет¹ – відомий письменник, публіцист, редактор журналу “Нові Дні”, народився у селі Гульську на Житомирщині (біля Новограда-Волинського)” [2, с.97].

На місці народження нашого персонажа варто зупинитися дещо детальніше. Сам Петро Кузьмович в автобіографії, яку він вмістив у листі до І.Огієнка від 15 березня 1947 року, писав, що народився в м.Корець на Волині (нині це Рівненська область) [10, с.91]. Легше за все було б прийняти це за істину та вважати дані О.Опанасюка помилкою. Але все не так просто. Справа в тому, що в іншому листі П.Волиняка до професора-митрополита від 4 березня 1948 року читаємо: “У “Слові Істини” Ч.3, яке я одержав позавчора, Ви згадали моє справжнє прізвище. Я дуже того боюсь, бо я залишив дома родину, батьків і братів. Весь наш рід дуже “милий” “братам”, то як дізнаються, що я тут, то їм буде дуже погано. Прошу Вас врахувати, що я тільки через це для преси тільки Петро Волиняк” [10, с.93]. У цьому конспіративному контексті можна припустити, що автор дещо змістив місце свого народження, бо наявність у його біографії невеликого села, де всі (особливо ж невсипущі “органи”) все про всіх знають, могла б також зашкодити його близьким; Корець же знаходиться на самому рубежі Рівненщини й Новоград-Волинського району Житомирщини, недалеко від Новограда-Волинського, отже й від села Гульськ. Тож ми вважатимемо як мінімум припустимим твердження О.Опанасюка про назване село як пункт народження П.Волиняка, тим паче що це може пролити світло на події його дорослого життя.

Село Гульськ з явно міською назвою як малá батьківщина Петра робить його земляком Івана Огієнка (щоправда, лише в сучасних адміністративно-географічних вимірах), бо і Огієнків Брусилів, що до більшовицької революції належав Київській губернії, і Волиняків Гульськ, який тоді ж був населеним пунктом Волинської губернії, нині об’єднані приналежністю до Житомирської області. Та справа не лише в цьому. Справа ще в тому, що Гульськ – село, документально відоме з 1577 року й розташоване біля залишків давньоруського городища по обидва береги річки Случ, – цією водною артерією поєднується з Новоградом-Волинським (колишнім славетним Звягелем) й нині підпорядковується йому як районному центрові – між ними всього лише 11 кілометрів [3, с.483-484]. А Звягель був життєвою й літературною колискою славетної Лесі Українки, бо саме тут Леся (Лариса Косач) провела дитячі роки, тут зростала в інтелектуальному полі свого дядька Михайла Драгоманова, матері-письменниці Олени Пчілки (Ольги Драгоманової-Косач), тут і брат Лесин Михайло відчув у собі перший потяг до белетристики (в майбутньому став прозаїком); це українське літературне гніздо було настільки потужним, що його пізніше не обминув Іван Огієнко у праці 1949 року “Історія української літературної мови” [4, с.100-101].

Але й це ще не все. Ось у якому – вже шевченківському – контексті цікаве для нас родове село П.Волиняка: “І ще з одного приводу линув Тарас до наших країв. Він часто навідувався до села Гульськ, що під Новоградом-Волинським. Тут жила його наречена, познайомилися в Лаврі. Мали одружитися, завести сім’ю. Але арешт. Петербург, далі Оренбург і п-в Мангишлак, ця

¹ Волиняк – псевдо, Чечет – прізвище. – М.Л.

незамкнена тюрма. В листах із заслання зізнався: “Уже й подружжє знайшлося”. Та не судилося. Так і прожив не одружений” [2, с.61]. Ще повніше й по-белетристичному яскраво, з цікавими й важливими деталями розкриває цю ситуацію О.Опанасюк в іншому місці своєї книжки:

“Це була тоді молода людина, і з нашою Житомирщиною – колишньою Волинською губернією – він був пов’язаний не лише обов’язками художника – члена Археографічної комісії (про це він писав у повісті “Художник”), а й щирим, незабутнім почуттям, яким є кохання чи його різновид – закоханість, захопленість. Їздив він до села Гульського, під Звягель (там зараз є пам’ятний знак про це) – в селі жила його суджена й не суджена. Через півроку, в квітні 1847-го, поет був заарештований, волинські стежки його обірвалися, і він побивався: “Уже ж бо і подружжє знайшлося”. Були й інші претендентки на одруження, але побратися Тарасові не судилося ні з ким – ні тут, ні десь інше...

А тоді, у 1846 році, жандармське відомство в Києві збилося з ніг: чому Шевченко так часто товкся тут (Житомир – Звягель – Бердичів) і майже не писав, не малював?.. А виявилось, що він по вуха закохався. Запримітив у Лаврі панянку, була вона з матір’ю. Кинув слівце-друге – щось зав’язалося між двома. Дівча ходило за матір’ю, яка ревно молилася в одну й ту ж годину. Це сприяло зустрічам. То була попівна зі згаданого села Гульського під Звягелем. Заприсягалися. І коли Т.Г.Шевченко офіційно поїхав на Волинь у складі названої Археографічної комісії, то він, де б не був: у Кременці, в Житомирі, – спішив до Гульського, де його чекала панна. Жандарми проклинали його: член Кирило-Мефодіївського товариства, що хотіло відірвати Україну від Росії, виявився невловимим парубком-конспіратором.

Між тим у Тараса й панни йшло вже до весілля. Залишалося добитися згоди батька, священика. Той не давав згоди, але донька з матір’ю вірили, що переконають... Не зуміли. Батько не поскупився тільки на коней до Житомира для 32-літнього художника імператорської Археографічної комісії. Була осінь, оте Тарасове: “дождавшись в Житомире осеней грязи, мы благополучно отбыли” наприкінці 1846-го... Що далі було – відомо” [2, с.136-137]².

Отаким-то непростим, а прямо-таки харизматичним виявилось це село Гульськ-Гульське... Тож немає нічого дивного, що саме тут побачив Божий світ Петро Кузьмович Волиняк – людина з іскрою письменницького таланту, заповіданого духом Тараса й Лесі. Але ж ці великі попередники заповідали Петрові не лише творчу наснагу – від них він увпадкував ще й волелюбний ідеал, українську національну й державницьку ідею. Бо не тільки Шевченко зневажав у малоросах-хохлах “грязь Москвы”, а й Леся вустами героїні картала московського “симпатика” своєї знедоленої, знекровленої Батьківщини:

*А я дивую, ти з яким лицем
збираєшся з’явитись на Вкраїні!
Сидів-сидів у запічку московським,
поки лилася кров, поки змагання
велосся за життя там, на Вкраїні, –
тепер, як “втихомирилось”, ти їдеши
туди ясного сонця заживати.
щоб не дістали руки заgreбуці,
та гаєм недопаленим втішатись.*

Юний Петро Волиняк розумів, що радянщина нічого в цій царистській ситуації не змінила – лише словесний камуфляж став іншим, іще більш лицемірним. Ось чому він з юних літ мотався неозорою імперією, то тікаючи від можливих репресій, то реалізуючи свої українські прагнення: навчався на філологічному факультеті далекого Ташкентського університету в Узбекистані,

² З Житомирщиною П.Волиняка зв’язував іще одиг факт – закінчення 1927 року в Житомирі землевпорядної школи [8, с.612].

потім (1930 року) продовжив освіту в Українському інституті лінгвістичної освіти, 1932 року відправився на Кубань шкільним учителем української мови й літератури. Письменницький хист явив у ту ж пору, публікувався в журналах “Глобус”, “Життя і революція”, “Молодий більшовик”, “Червоний шлях”. Попри такі назви більшості часописів, Петро, очевидно, не вельми таївся зі своїми поглядами, зокрема, щодо заборони проведення українізації, – тому, відчувши небезпеку покарання, повернувся 1933 року до Києва, однак улітку того ж року був заарештований і змарнував три роки найкращої молодечої пори на горезвісному примусовому будівництві Біломорсько-Балтійського каналу; після відбуття терміну повернувся в Україну, працював учителем, землеробом на Дніпропетровщині [8, с.612; 9, с.76].

Зрозуміло, це не додало йому приязні до більшовицько-сталінського режиму, тож наприкінці Другої світової війни П.Волиняк залишає “родіну”-мачуху й опиняється 1945 року на еміграції – в австрійському Зальцбурзі, де й засновує видавництво “Нові дні”, газету з цією ж назвою та ще одну газету – “Останні новини”, літературно-мистецький журнал “Літаври”, залучивши до редакційної праці значну частину українців, які перебували тоді в таборах для переміщених осіб. Опублікував збірки оповідань “Земля кличе” (1946), “Під Кизгуртом” (1948), історичний нарис про втілення національної політики в українських станицях Кубані “Кубань – земля українська, козацька” (того ж року). 1948 року П.Волиняк перебирається до м.Торонто в Канаді, де спочатку працював на фермі, з 1949 року – редактором газети “Гомін України”, а з 1950 року продовжив на американському континенті функціонування свого видавництва “Нові дні” та став редактором і активним автором (до смерті) однойменного щомісячного журналу, про що вже згадувалося при цитуванні О.Опанасюка; опублікував близько 100 статей, репортажів, оповідань, п’ять підручників і читанки для українських шкіл Канади, в яких працював учителем, видавав дитячий журнал “Соняшник” (1956-1960). Брав активну участь у політичному житті української громади, був із 1949 року членом Союзу українців – жертв російського комуністичного терору (1958-1960 років – його головою) [1, с.67; 8, с.613; 9, с.76].

Ще коли обоє – і І.Огієнко, і П.Волиняк – мали прихисток на теренах повоєнної Європи, Петро Кузьмович високо поцінював поетично-релігійну творчість Івана Івановича і мав із ним, як ми вже бачили, листовне спілкування. Про це є яскраве свідчення-спогад Ігоря Качуровського: він у присутності П.Волиняка висловив своє захоплення якостями, зокрема “гарною українською мовою традиційних (а не ламаних з викрутасами) віршів поета – митрополита Іларіона “Марія Єгиптянка”, виданих у Парижі у видавництві “Наша культура”.

- Напишіть рецензію! – кинувся до мене Петро Кузьмович Волиняк.

Почав я, скільки пригадую, так: “Одна з небагатьох виданих останнім часом книжок, яка вже самим зовнішнім виглядом справляє позитивне враження...”.

Друкуючи рецензію (архіви мої загинули, і я вже не можу сказати, чи то були “Нові Дні”, чи “Останні новини”), Волиняк викреслив “не”, і вийшло “одна з багатьох...”.

Очевидно, газетну рецензію він вислав до митрополита Іларіона у Швейцарію.

За деякий час на моє ім’я надійшов з Лозанни невеличкий пакунок – в Україні кажуть “бандероль”. Там був примірник “Марії Єгиптянки” з дарчим написом автора на титульній сторінці...” [6, с.486].

Але варто повернутися до згаданого епістолярного спілкування. У численних листах до І.Огієнка П.Волиняк незмінно виявляв глибоку шанобливість до адресата, його діяльності й, зокрема, творчості, ґрунтуючи цю шанобливість на палкому українському патріотизмі й незламній працелюбності заради нього. Ось одне з послань – справжній дифіраμβ достойникові українського духу:

“Зальцбург, 18 лютого 1947 року.

До Високопреосвященнішого
Владика Іларіона, Митрополита
Холмського та Під ляського
(Доктора, проф. Івана Огієнка)

Високопреосвященніший Владико!

Одержав Ваші найдорожчі для нас подарунки: “Новий Заповіт” з Вашим митрополичим благословенням для всіх співробітників Видавництва, “Легенди світу” з власноручною дедикацією на моє ім’я, “Марія Єгиптянка” з дедикацією для В[идавницт]ва і сьогодні Ваш лист до мене, датований 5.II.1947 р.

Дуже вдячний Вам, Високопреосвященніший Владико, за всі ці цінні подарунки! Прийміть цю найщирішу подяку від мене і від всіх співробітників моїх, що, не жаліючи решток своїх сил, трудяться на ниві української культури.

Ваше визнання нашої праці, Ваша, Високопреосвященний Владико, оцінка і Ваша молитва за нас перед Господом є найбільшою радістю в нашому убогому скитальчому життю, бо ми всі, а я зокрема, знаємо Вас як невтомного робітника на ниві нашої культури, як людину цілком виняткову своєю ерудицією і працьовитістю, як людину, яка все, навіть життя своє, поклала на вівтар служіння народові українському.

Я, наприклад, у найтяжчі часи свого життя на засланнях по всяких каналах, сидячи по “Лук`яновках” і “Катеринівках”, переживаючи і тепер часами моменти найтяжчої моральної і психічної депресії, часто собі пргадував Вашу особу, оту людину Праці, і тоді мені хотілося щось зробити. А робити тепер, особливо тоді, коли рідко бачиш зрозуміння своєї роботи. Але я роблю й робитиму!

Прийміть же, Високопреосвященніший Владико, Великий Професоре і Найдостойніший Громадянине, від мене і всіх моїх співробітників найбільшу подяку за Вашу пам`ять про нас і Ваші щирі молитви за нас і нашу спільну перед Господом Богом” [10, с.89-90].

15 березня 1947 року: “Дякую за все Ваше тепло і молитви за нас перед Господом! Ваші листи надають сили і надії” [10, с.91].

У цих листах П.Волиняка до І.Огієнка не переривається тема творчої співпраці двох інтелектуалів і видавців, включаючи й “заземлені” аспекти видавничої справи:

“Дякую за Вашу ласкаву згоду дати до друку “Рідномовні обов`язки” та “Ідеологію української церкви”. Прошу їх негайно вислати – видам, 20% від продажної ціни внесу на адресу, яку Ви запропонуєте (після виходу в світ).

Сердечно дякую за каталог Ваших цінних нових праць. Опублікуємо його в “Нових Днях”.

Сподіваюся, що опублікуємо рецензії на Ваші “Легенди Світу” і “Марію Єгиптянку”... вислав Вам на Вашу достойну критику... вчора свою мізерну збірку прози “Земля кличе”.

Якщо маєте статті, які б надавались розміром до газети з продовженням у 3-5 числах (по два підввали в кожному числі), то прошу негайно вислати – охоче надрукуємо і заплатимо те, що скажете. Ваша стаття була б честю і славою для газети і радістю та втіхою для наших читачів” [10, с.89-90].

“Одержав Вашого такого гарного і щирого листа, датованого 27.II.1947 р., а вчора одержав “Рідномовні обов’язки” і два листи, де Ви даєте вказівки до видання і знову озиваєтесь Вашими такими щирими і теплими словами до мене і моїх співробітників... Просимо Вас, Високо преосвященний Владико, прийняти участь у нашому місячнику. Можере дати статті на мовознавчі, релігійні, історичні чи ідеологічні теми... Прошу Вас, Високо преосвященний Владико, не забувати за наші часописи до Великодніх Свят. Щось дайте, але не велике – самі бачите наш розмір.

Дякую за все від себе і моїх співробітників! Чекаю на обіцяні книжки з Парижа”... Вашу книжку почнемо в першому півріччі...”.

Заслуговує на пошану те, з якою гідністю тримався П.Волиняк у відносинах з І.Огієнком, ніколи нічого не просячи для себе й піклуючись за інших “таборитів”: “Сердечно дякую за Вашу, Високопреосвященнійший Владико, пам’ять про мене... Прошу про мене не турбуватись. Я, хоч і не в дуже блискучому матеріальному стану, але раду собі давав і даю, аби тільки здоров’я було. Ви маєте людей, які потребують допомоги більше, як я” (4 березня 1948 року) [10, с.93]. Він постійно передавав І.Огієнкові вітання від товаришів по табору, особливо від Ю.Клена, а по смерті останнього дуже опікувався долею його сім’ї: “Якби їм що зробити, то й я себе почував би краще. Я їх особисто й не знаю, але відчуваю своїм обов’язком зробити їм все, що можна. А я тепер можу дуже мало. Знаю, що Ви не лише говорите, а завжди робите, то мені здається, що в цьому тільки Ви допомогти можере” (25 березня 1948 року) [10, с.94].

І.Огієнко, як зрозуміло з цитованого, охоче відгукувався на листи свого кореспондента. Ось один із цих відгуків – від 12 травня 1947 року:

“Усім, що привітали мене з світлим Святом Христового Воскресення, шлю свою сердечну подяку й з глибини душі –

ВОЇСТИНУ ВОСКРЕС!

Я всією істотоюглибоко вірю:

Нехай ідея за дротами,

Нехай вкайданена в табóрі:

Не загнуждають правди в тамі,

І в глупу ніч нам сяють зорі!...

Lausanne,

Митрополит

“Bethanie”, Suisse.

Іларіон” [10, с.94-95].

...У Канаді, куди доля після Європи закинула і І.Огієнка, і П.Волиняка, тривають взаємини двох синів України, двох виходців із волинсько-поліської Житомирщини, двох талановитих українських інтелектуалів-емігрантів, двох письменників і видавців-редакторів. Взаємини ці, на жаль, не були безхмарними, як нерідко буває на вигнанні. Так, І.Огієнко та П.Волиняк мали певні тертя. Пов’язано це з тим, що у 50-ті роки професор-митрополит видавав щомісячник “Віра й культура”, і як видавець-редактор, аби уникнути зайвих скперечок навколо журналу, владика “фільтрував” матеріали, що опинялися в портфелі редакції, а в деяких випадках і відмовляв авторам у публікації надісланих ними текстів. Це, а також неминучі у видавничій справі помилки й неточності, ревності поміж представниками пореволюційної (старшої) та повоєнної (молодшої) еміграції щодо того, кому віддає перевагу в журналі І.Огієнко, часом викликало на нього вогонь критики. Так от, “найдошкульнішими

для видавця були закиди щодо змісту матеріалів голови Союзу українців, жертв російсько-більшовицького терору (СУЖЕРО) Петра Волиняка” [5, с. 283].

Однак ці непорозуміння мали не стратегічний, а лише тактичний характер, бо обоє робили спільну справу й розуміли це. Ось чому таким переконливим документом став поздоровчий адрес, надісланий П.Волиняком із Торонто до Вінніпея митрополитові Іларіону – професорові Івану Огієнку – 1957 року на відзначення його 75-річчя:

“Високопреосвященніший і Дорогий Владико!

Прошу прийняти й соє найщиріше привітання й побажання ще довгих літ праці на добро нашої Церкви й народу. Ваш Ювілей – це наш Ювілей, бо Ваша праця сьогодні так тісно пов’язана з Церквою та народом, що майже немислимо відокремити Вашу Особу від народу, майже неможливо уявити Вас окремо від нашої Церкви.

Сьогодні нашу Православну Церкву не так легко зневажити, як це було недавно, бо кожна зневага, кожна неправда і наклеп тягне негайну Вашу відповідь, яку заперечити справді важко. Тому Ваша праця така важлива і для всього нашого народу, народу у величезній більшості православного.

Прийміть мої найщиріші побажання Вам довгих літ, щастя та здоров’я і дальшої праці на добро нашої Православної Церкви.

Щиро Ваш

П.Волиняк.

Торонто, Онт.” [2, с.97].

Прекрасна, глибока, всебічна характеристика постаті Івана Огієнка – митрополита Іларіона, яка й нині не застаріла!

Очевидно, контакти з І.Огієнком у Канаді П.Волиняк здійснював і через письменника Олексу Гай-Головка, який нещодавно упокоївся, автора 22 книжок. Про приятельські стосунки П.Волиняка та О.Гай-Головка свідчить фотосвітлина, на яку посилається О.Опанасюк [2, с.303]. О.Гай-Головка був завдяки карколомним поворотам долі земляком І.Огієнка в найтіснішому розумінні цього слова, тобто брусилівцем, свого часу (1938 року) вчителював у Брусиліві й керував там літературною студією, вже знав тоді про Івана Огієнка – православного первосвященика. За його власними словами, “Брусилів був моєю схованкою від єжовської чуми – масових арештів і знищень 1937-1938 рр. української інтелігенції” [2, с.300]. До цієї “схованки”, протягом 1933-1934 років, співпрацював у Харкові з Максимом Рильським: Максим був редактором відділу поезії в журналі “Червоний шлях”, Олекса – відповідальним секретарем часопису. Пізніше брусилівський учитель-літератор опинився в Канаді – в тому самому Вінніпезі, що й І.Огієнко. “Під час довголітнього мого і його перебування у Вінніпезі (Канада) ми часто зустрічалися й багато-багато говорили... Він також був професором Манітобського університету, а я, аспірант, його учнем церковнослов’янської мови” [2, с.300]. Дружина пана Олекси, медсестра, доглядала хворого митрополита і прийняла його кончину. З 1999 року до кінця своїх земних днів О.Гай-Головка був закордонним членом редакційно-видавничої ради житомирського журналу “Косень” [2, с.126, 300-304].

Петра Волиняка не забуто й після його відходу в засвіти. 1975 року друзі в Торонто (де він похований) видали збірку його статей та оповідань “Поговоримо відверто” [1, с.67; 8, с.613]. Дуже й дуже поволі, але все ж таки ім’я його повертається і в незалежну Україну, яку Петро Кузьмович виборював разом з Іваном Івановичем – Іларіоном. Так, лауреат Огієнківської премії, професор В.Ляхощкий, відзначаючи авторів праць – представників

української діаспори, які протягом 20-х – 80-х років ХХ століття заклали фундамент персоніфікованого наукового напрямку в українській біографістиці, присвяченого І.Огієнкові (митрополитові Іларіону), у цьому гроні, де є імена згаданого вже О.Гай-Головка, О.Геруса, В.Заїкіна, Ю.Мулика-Луцика, І.Стуса, А.Фігус-Ралько, С.Ярмуса та ін., назвав і Петра Волиняка [7, с.42]. Слід сподіватися, що цей шлях посмертного повернення на вимріяну вільну Батьківщину тільки ще розпочався й матиме гідне продовження.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія українознавства для школярів і студентів. – Донецьк: Сталкер, 2001. – 496 с.
2. Опанасюк Олексій. Чи затишно пані провінції в Житомирі? З буднів письменницького голови. – Житомир: Волинь-Рута, 2000. – 320 с.
3. Історія міст і сіл Української РСР: Житомирська область. – Київ: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1973. – 728 с.
4. Лецкін Михайло. На берегах вічності (літературно-мистецькі розвідки). – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. – 184 с.
5. Ляхоцький Володимир. Просвітитель: видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона). – Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – 528 с.
6. Тимошик Микола. “Лишусь навіки з чужиною...”: Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. – Вінніпег-Київ: Український православний Собор Св. Покрови – Наша культура і наука, 2000. – 548 с.
7. Ляхоцький Володимир. Митрополит Іларіон: досліди спадку та долі // Науковий збірник, присвячений 125-річчю з дня народження митрополита Іларіона (Огієнка). – Київ, 2007.
8. Енциклопедія історії України. – 1 том. – Київ: Наукова думка, 2003. – 688 с.
9. Енциклопедія сучасної України. – Том 5. – Київ, 2006. – 728 с.
10. Листування митрополита Іларіона (Огієнка). – Київ: Києво-Могилянська академія, 2006. – 568 с.